

ТЕОРЕТИЧЕН МОДЕЛ ЗА РОЛЯТА НА УЧИТЕЛЯ В РАЗВИТИЕТО НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКА КОМПЕТЕНТНОСТ У УЧЕНИЦИ В НАЧАЛЕН ЕТАП НА ОБУЧЕНИЕ

Добринка Кирова

докторант, Бургаски свободен университет

Резюме. Статията представя теоретичен модел за ролята на учителя в развитието на предприемаческа компетентност у ученици в началния образователен етап. Моделът се основава на компетентностния подход и на съвременни педагогически теории, които разглеждат учителя като фасилитатор, ментор и активен проектант на учебния процес. Акцент се поставя върху дидактическата компетентност като ключов фактор за формиране на предприемачески знания, умения и нагласи у учениците. Теоретичният модел структурира основните компоненти и взаимовръзки между дидактическата и предприемаческата компетентност и очертава възможности за неговото приложение в практиката на началното училище.

Ключови думи: дидактическа компетентност; предприемаческа компетентност; роля на учителя; теоретичен модел; компетентностен подход; начално образование.

THEORETICAL MODEL OF THE TEACHER'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Dobrinka Kirova

PhD student, Burgas Free University

Abstract. The article presents a theoretical model of the teacher's role in the development of entrepreneurial competence among students in primary education. The model is based on the competence-oriented approach and contemporary pedagogical theories that define the teacher as a facilitator, mentor, and designer of the learning process. Special emphasis is placed on didactic competence as a key factor for fostering entrepreneurial knowledge, skills, and attitudes in students. The proposed theoretical model outlines the main components and interrelations between didactic and entrepreneurial competence and highlights its potential application in primary school educational practice.

Keywords: didactic competence; entrepreneurial competence; teacher's role; theoretical model; competence-based approach; primary education.

ВЪВЕДЕНИЕ

В условията на динамични социално-икономически промени и нарастващи изисквания към подготовката на подрастващите, образованието все по-ясно се ориентира към формиране на ключови компетентности, необходими за успешна личностна и професионална реализация. Сред тях предприемачес-

ката компетентност заема особено място, тъй като обединява знания, умения и нагласи, свързани с инициативност, креативност, поемане на отговорност и вземане на решения в реални житейски ситуации. В този контекст ролята на учителя се разширява отвъд традиционното предаване на знания и се насочва към целенасочено създаване на условия за активно, смислово и практико-ориентирано учене.

Началният образователен етап е ключов за изграждането на базисни личностни качества и компетентности у учениците. Именно в тази възраст се формират първични нагласи към ученето, инициативността и самостоятелността, които впоследствие оказват влияние върху цялостното развитие на личността. Това поставя пред началния учител високи професионални изисквания, свързани не само с овладяването на учебното съдържание, но и с притежаването на развита дидактическа компетентност, позволяваща прилагане на иновативни педагогически подходи.

Съвременните педагогически теории акцентират върху прехода от репродуктивно към конструктивистко и компетентностно ориентирано обучение, при което ученикът е активен участник в учебния процес. В тази парадигма учителят изпълнява ролята на фасилитатор, ментор и организатор на учебни ситуации, които стимулират творческото мислене, решаването на проблеми и работата в екип. Именно чрез такива педагогически взаимодействия се създават предпоставки за развитие на предприемаческа компетентност още в началното училище.

Настоящата статия има за цел да представи теоретичен модел за ролята на учителя в развитието на предприемаческа компетентност при ученици в началния етап на обучение. Моделът се основава на анализ на съвременни научни концепции и нормативни документи и извежда дидактическата компетентност на учителя като ключов фактор за формиране на предприемачески знания, умения и нагласи. Чрез систематизиране на основните компоненти и взаимовръзки между тях се очертават възможности за прилагане на модела в практиката на началното образование.

МЕТОДОЛОГИЯ

Изследването има теоретико-аналитичен характер и е насочено към концептуализиране на ролята на учителя в развитието на предприемаческа компетентност у учениците чрез разработване на теоретичен модел. Методологическата рамка се основава на компетентностния подход в образованието, както и на съвременни педагогически теории, които разглеждат ученето като активен, социално обусловен и смислов процес.

В основата на изследването стои разбирането за предприемаческата компетентност като комплекс от знания, умения и нагласи, които позволяват на индивида да проявява инициативност, креативност, отговорност и способност за вземане на решения в реални ситуации. Това разбиране е в съответствие с Европейската референтна рамка за ключови компетентности за учене през це-

лия живот, в която инициативността и предприемачеството са определени като една от осемте ключови компетентности (European Commission 2018).

Теоретичните основания на модела се опират на конструктивистката педагогическа парадигма, според която знанието не се усвоява механично, а се конструира от ученика чрез активно участие в учебния процес. Съгласно теорията за културно-историческото развитие на психиката, ученето се осъществява в процеса на социално взаимодействие и съвместна дейност, като ролята на учителя е да осигурява целенасочена педагогическа подкрепа и условия за развитие в зоната на най-близко развитие на ученика (Виготски 1982). В този контекст учителят се разглежда като фасилитатор на ученето, който насочва и подпомага познавателната активност на учениците.

Допълнителна теоретична опора представляват идеите на Пиаже за интелектуалното развитие и ученето като процес на активно конструиране на знания и смисъл. Според него ученикът изгражда своите когнитивни структури чрез взаимодействие със средата, като познанието възниква в резултат на процеси на асимилация и акомодация (Пиаже 1983). Тези възгледи обосновават необходимостта от прилагане на педагогически подходи, които стимулират самостоятелното мислене, изследователската активност и решаването на проблеми – основни компоненти на предприемаческата компетентност.

Методологическият подход включва систематичен анализ на научна литература, нормативни документи и съвременни изследвания в областта на дидактическата и предприемаческата компетентност. Анализирани са концепции, които разглеждат предприемаческото образование не като предаване на конкретно учебно съдържание, а като процес на формиране на нагласи, поведение и култура, реализиран чрез активното участие на учениците и личния пример на учителя (Bécharde & Grégoire 2005).

В рамките на изследването се прилага методът на теоретичното моделиране, чрез който се систематизират и обобщават основните компоненти на дидактическата компетентност на учителя и тяхната роля за развитието на предприемаческа компетентност у учениците. Моделът е изграден на основата на логически анализ и синтез, като отразява взаимовръзките между когнитивните, методическите, мотивационните и емоционално-регулативните аспекти на педагогическата дейност.

По този начин методологията на изследването осигурява концептуална яснота и теоретична обосновааност на предложения модел, като създава предпоставки за неговото приложение и по-нататъшно развитие в практиката на началното образование.

РЕЗУЛТАТИ

Настоящият раздел представя резултатите от теоретичното моделиране, изразяващи се в разработването на концептуален модел за ролята на учителя в развитието на предприемаческа компетентност у ученици в началния образователен етап. Моделът се основава на разбирането за ученето като активен,

социално обусловен и смислов процес, при който учителят не е единствен източник на знания, а организатор и фасилитатор на учебната дейност (Виготски 1982; Пиаже 1983).

1. Дидактическата компетентност като ядро на теоретичния модел

Ключов резултат от изследването е концептуалното утвърждаване на дидактическата компетентност на учителя като структурна основа за развитие на предприемаческа компетентност у учениците. Дидактическата компетентност се разглежда като комплекс от знания, умения, нагласи и рефлексивна способност, които позволяват на учителя да проектира, организира, реализира и оценява учебния процес в съответствие с възрастовите и индивидуалните особености на учениците.

В рамките на предложения модел дидактическата компетентност е структурирана чрез четири взаимосвързани компонента: когнитивен, методически, мотивационен и емоционално-регулативен. Тези компоненти функционират като единна професионална система и създават условия за активното включване на учениците в учебния процес, за стимулиране на инициативност и за поемане на отговорност при решаване на учебни и практически задачи.

2. Предприемаческата компетентност като целеви резултат на учебния процес

Вторият съществен резултат е операционализирането на предприемаческата компетентност като целеви резултат от педагогическото взаимодействие. В съответствие с Европейската референтна рамка за ключови компетентности за учене през целия живот, предприемаческата компетентност се разглежда като съвкупност от знания, умения и нагласи, свързани с инициативност, креативност, отговорност и способност за реализиране на идеи в реални ситуации (European Commission 2018).

В теоретичния модел предприемаческата компетентност е представена чрез четири основни способности – инициативност, креативност, управление на ресурси и решаване на проблеми. Тази структура позволява предприемаческата компетентност да бъде разглеждана като педагогически постижим резултат, проявяващ се в поведението и учебната активност на учениците, а не като абстрактна характеристика.

3. Взаимодействие между дидактическата и предприемаческата компетентност

Централният резултат от теоретичното моделиране е изясняването на механизма на взаимодействие между дидактическата компетентност на учителя и предприемаческата компетентност на учениците. Моделът показва, че дидактическата компетентност функционира като причинно-организационен фактор, който създава условия за развитие на предприемаческо мислене и поведение у учениците.

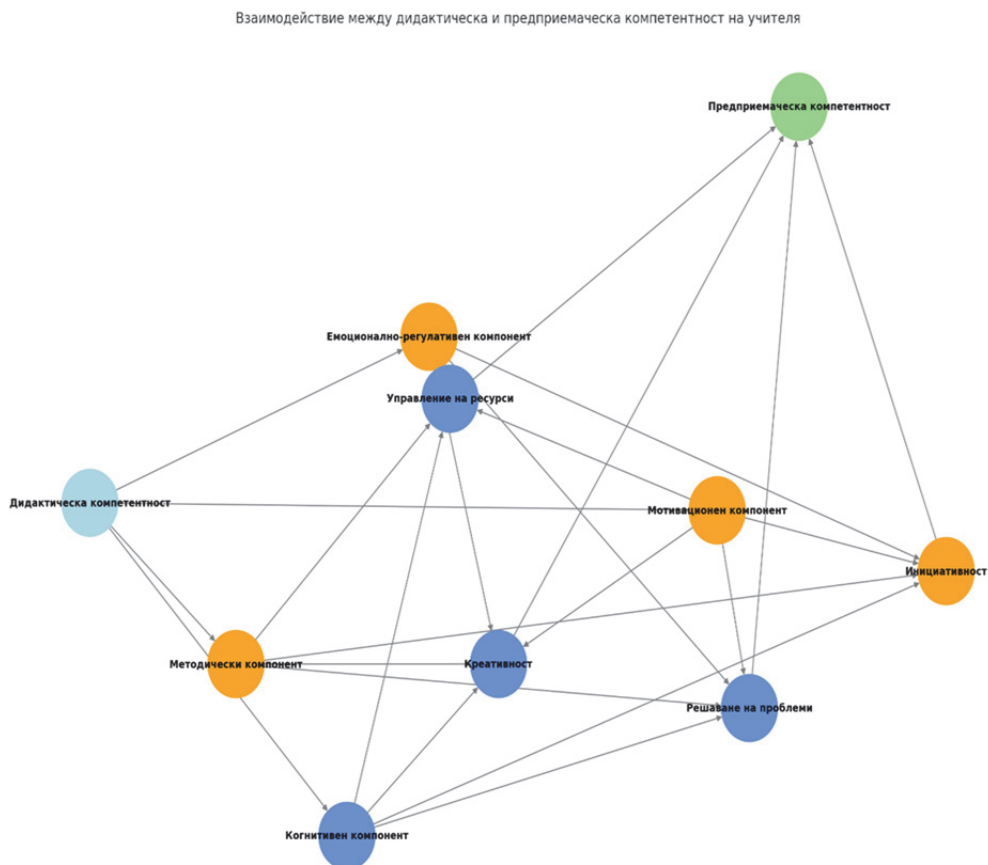
Когнитивният и методическият компонент на дидактическата компетентност подпомагат развитието на умения за решаване на проблеми и креатив-

ност чрез поставяне на проблемни задачи, избор на активни методи и организиране на учебни ситуации с практическа насоченост. Мотивационният и емоционално-регулативният компонент допринасят за формирането на инициативност и увереност у учениците, като създават подкрепяща учебна среда и стимулират поемането на отговорност.

В този контекст предприемаческото образование се интерпретира не като предаване на конкретно учебно съдържание, а като процес на формиране на нагласи, поведение и култура, което съответства на разбирането за предприемаческо обучение като култивиране на предприемачески начин на мислене (Bécharde & Grégoire 2005).

4. Графично представяне и интерпретация на теоретичния модел

Графичното представяне на теоретичния модел (Фигура 1) визуализира взаимодействието между дидактическата и предприемаческата компетентност на учителя.

Фигура 1. Графична схема „Взаимодействие между дидактическа и предприемаческа компетентност на учителя“ (визуализацията е AI генерирана)

В центъра на модела е позиционирана дидактическата компетентност, от която произтичат основните ѝ компоненти. Паралелно са представени ключовите елементи на предприемаческата компетентност, като връзките между тях отразяват педагогическата логика на модела.

Моделът илюстрира как чрез целенасочени дидактически решения – организация на учебната дейност, избор на методи, предоставяне на обратна връзка и подкрепа за ученическа рефлексия – учителят създава условия за развитие на предприемачески знания, умения и нагласи още в началния образователен етап.

5. Ролевият профил на учителя в рамките на модела

Като резултат от теоретичното моделиране се очертава разширен и концептуално обоснован ролеви профил на учителя, който отразява съвременните изисквания към педагогическата дейност в условията на компетентностно ориентирано и предприемачески насочено обучение в началния образователен етап. В рамките на предложения модел учителят не се разглежда единствено като реализатор на учебното съдържание, а като активен субект, който чрез своята дидактическа компетентност създава условия за развитие на предприемаческа компетентност у учениците.

Ролевият профил на учителя включва взаимосвързаните и взаимнодопълващи се роли на **фасилитатор на ученето, ментор и проектант на учебната среда**. Тези роли не се проявяват изолирано, а се реализират в единна педагогическа логика, обусловена от целите на обучението, възрастовите особености на учениците и спецификата на учебното съдържание в началния етап (Алексиева 2007).

В ролята си на фасилитатор на ученето учителят насочва педагогическото взаимодействие към активното включване на учениците в процеса на усвояване и прилагане на знания. Фасилитирането се изразява в създаване на учебни ситуации, които стимулират задаването на въпроси, формулирането на идеи, търсенето на решения и аргументирането на избори. В този контекст учителят не предоставя готови отговори, а подпомага учениците в процеса на откриване и осмисляне на знанията.

В учебното съдържание на началния етап тази роля може да се реализира, например, при работа по учебни теми по **математика**, свързани с решаване на текстови задачи с практическа насоченост. Вместо да демонстрира единствен алгоритъм за решение, учителят насърчава учениците да предложат различни начини за достигане до резултата, да обсъдят предимствата на всяко решение и да аргументират своя избор. По този начин се развиват инициативност и умения за решаване на проблеми – ключови компоненти на предприемаческата компетентност.

Менторската роля на учителя е свързана с индивидуалната и груповата подкрепа на учениците в процеса на тяхното учебно и личностно развитие. В началния образователен етап тази роля има особено значение, тъй като уче-

ниците изграждат първоначални нагласи към ученето, самостоятелността и собствените си възможности. Чрез менторската си функция учителят подпомага развитието на увереност, устойчивост и положителна самооценка, които са предпоставка за предприемаческо поведение.

Пример за реализация на менторската роля може да бъде работата по учебни теми по **български език и литература**, свързани със създаване на кратки текстове или устни разкази. Учителят насърчава учениците да изразяват собствено мнение, да представят идеи и да поемат отговорност за своя текст, като предоставя подкрепяща обратна връзка и насочва вниманието към процеса, а не единствено към крайния резултат. Това подпомага формирането на нагласи за самостоятелност и готовност за поемане на отговорност – важни аспекти на предприемаческата компетентност.

В ролята си на проектант на учебната среда учителят целенасочено планира и организира учебния процес така, че той да създава възможности за развитие на предприемаческа компетентност. Това включва подбор на учебни задачи с практическа насоченост, интегриране на съдържание от различни учебни области и организиране на дейности, които изискват сътрудничество, планиране и управление на ресурси.

В началния етап подобна роля може да се реализира чрез проектни дейности по **родинознание** или **човекът и природата**, при които учениците работят в екип по конкретна задача – например планиране на училищна инициатива, изработване на макет или представяне на решение на екологичен проблем. Учителят създава рамката на дейността, определя целите и ресурсите, но предоставя пространство за ученическа инициатива и креативност. По този начин учебната среда се превръща в пространство за практическо прилагане на предприемаческо мислене.

Предложеният теоретичен модел систематизира разгледаните роли на учителя и ги поставя в контекста на неговата дидактическа компетентност.

Интегративният характер на ролевия профил позволява гъвкаво съчетаване на фасилитаторската, менторската и проектантската роля в зависимост от конкретната учебна ситуация. Това превръща учителя в ключов медиатор между учебното съдържание и развитието на предприемаческа компетентност у учениците.

В обобщение може да се посочи, че ролевият профил на учителя, очертан в рамките на теоретичния модел, представлява съществен научен принос, тъй като концептуализира педагогическите роли, чрез които предприемаческата компетентност може да бъде целенасочено развивана още в началния образователен етап (Алексиева 2023). Чрез ясно структуриране и обяснение на тези роли моделът предоставя стабилна теоретична основа за последващо педагогическо изследване и за практическо приложение в условията на съвременното начално образование.

ДИСКУСИЯ

Представеният теоретичен модел за ролята на учителя в развитието на предприемаческа компетентност у учениците допринася за задълбочаване и разширяване на научните представи за предприемаческото образование в началния образователен етап. В условията на компетентностно ориентираното обучение моделът предлага цялостна и систематизирана интерпретация на дидактическата компетентност на учителя като ключов фактор за формиране на предприемачески знания, умения и нагласи, разглеждани в тяхната взаимовръзка и функционална обусловеност.

В съпоставка с конструктивистките педагогически теории, върху които се основава изследването, предложеният модел потвърждава разбирането за ученето като активен, социално обусловен и смислов процес, при който ученикът е субект на познавателната дейност, а учителят изпълнява ролята на организатор и посредник в процеса на усвояване на знания. Теоретичните постановки на Виготски относно социалното конструиране на знанието и зоната на най-близко развитие (Виготски 1982), както и възгледите на Пиаже за ученето като процес на активно когнитивно развитие (Пиаже 1983), намират своята конкретизация в модела чрез акцент върху създаването на учебни ситуации, стимулиращи инициативност, самостоятелно мислене и решаване на проблеми. В този смисъл моделът не противоречи на утвърдените теоретични парадигми, а ги адаптира към специфичните цели на предприемаческото образование в началното училище.

Съществен дискуссионен акцент е разглеждането на дидактическата компетентност не само като нормативно или професионално изискване към учителя, а като динамична и развиваща се система, чрез която се реализира предприемачески ориентирано обучение. За разлика от традиционни интерпретации, при които предприемаческата компетентност се третира като самостоятелно учебно съдържание или отделна образователна цел, предложеният модел я позиционира като резултат от целенасочено педагогическо взаимодействие, интегрирано в учебния процес. Това разбиране кореспондира с възгледа за предприемаческото образование като процес на формиране на нагласи, поведенчески модели и култура на инициативност, а не само на специфични знания и умения (Bécharde & Grégoire 2005).

В рамките на дискусията особено внимание заслужава ролевият профил на учителя, очертан в теоретичния модел. Ролите на фасилитатор, ментор и проектант на учебната среда надграждат традиционния образ на учителя като предавател на знания и отразяват съвременните изисквания към педагогическата професия в условията на образователни трансформации. Чрез тези роли учителят създава условия за активно участие на учениците, насърчава тяхната самостоятелност и подпомага формирането на предприемачески нагласи и поведение. В този контекст моделът е в съзвучие с европейските образователни политики, които подчертават значението на инициативността, отговор-

ността и активното участие на учащите като предпоставка за успешно учене през целия живот (European Commission 2018).

Наред с това следва да се отбележи, че прилагането на подобен теоретичен модел в образователната практика е обусловено от наличието на определени предпоставки, сред които професионалната готовност и мотивация на учителя, подкрепящата училищна среда и възможностите за използване на активни и иновативни методи на обучение. В този смисъл моделът не следва да се възприема като универсално и еднозначно решение, а като концептуална рамка, която може да бъде адаптирана спрямо спецификата на конкретния образователен контекст и потребностите на учениците.

В обобщение може да се посочи, че силната страна на предложения теоретичен модел е неговата интегративност. Той обединява теоретични постановки, нормативни изисквания и педагогическа практика в единна концептуална структура, която предоставя възможности за целенасочено развитие на предприемаческа компетентност у учениците в началния образователен етап. В същото време моделът открива перспективи за бъдещи изследвания, насочени към неговото емпирично валидиране, както и към анализ на ефекта от прилагането му в различни образователни среди и институционални условия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящата статия представи теоретичен модел за ролята на учителя в развитието на предприемаческа компетентност у учениците в началния образователен етап, основан на компетентностния подход и на съвременни педагогически теории. Моделът концептуализира дидактическата компетентност на учителя като ключов фактор за формиране на предприемачески знания, умения и нагласи, разглеждани в тяхната взаимна обусловеност и педагогическа приложимост.

Разработеният теоретичен модел създава методологична основа за провеждане на последващо педагогическо изследване, насочено към неговото емпирично валидиране в реална училищна среда. В този контекст се очертават перспективи за изследване на готовността на началните учители за прилагане на предприемачески ориентирани дидактически подходи, както и за анализ на ефекта от целенасочено организирани учебни ситуации върху развитието на предприемаческа компетентност у учениците.

Бъдещото педагогическо изследване може да бъде насочено към установяване на връзките между отделните компоненти на дидактическата компетентност и проявяванията на предприемаческо поведение у учениците, както и към идентифициране на ефективни педагогически стратегии и условия за прилагане на модела в началното образование. В този смисъл предложеният теоретичен модел има потенциал да допринесе както за развитието на педагогическата теория, така и за усъвършенстването на образователната практика в контекста на предприемаческото образование.

ЛИТЕРАТУРА

- АЛЕКСИЕВА, М., 2007.** *Учителят на малкия ученик*. Казанлък: ISBN 978-954-471-104-9.
- АЛЕКСИЕВА, М., 2023.** Концепцията за STEM обучение – възможност за формиране и развитие на умения и компетенции и осигуряване на интердисциплинарност в обучението в началното училище. *Съвременна хуманитаристика*, Vol. 19, № 1, с. 6–36. ISSN 1313-9924.
- ВИГОТСКИ, Л., 1982.** *Мислене и реч*. Прев. от руски. София: Наука и изкуство.
- ПИАЖЕ, Ж., 1983.** *Психология на интелекта*. Прев. от френски. София: Наука и изкуство.
- BÉCHARD, J., GRÉGOIRE, D., 2005.** Entrepreneurship Education Research Revisited: The Case of Higher Education. *Academy of Management Learning & Education*, Vol. 4, No. 1, pp. 22–38. ISSN 1537-260X.
- EUROPEAN COMMISSION, 2018.** *Key Competences for Lifelong Learning – European Reference Framework*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-89839-9. Available from: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e8-99ee-01aa75ed71a1> [Viewed 2025-06-15].

БЕЛЕЖКИ

- EUROPEAN COUNCIL, 2020.** *Council Recommendation on Vocational Education and Training (VET) for Sustainable Competitiveness, Social Fairness and Resilience* Official Journal of the European Union, C 417, 2.12.2020. Available from: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020H1202\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020H1202(01)), [Viewed 2024-11-24].
- WORLD ECONOMIC FORUM, 2020.** *The Future of Jobs Report 2020*. Geneva: World Economic Forum. ISBN 978-2-940631-07-9. Available from: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020> [Viewed 2024-10-20].

Информация за автора

Име с научна степен и длъжност на автора: Добринка Кирова, докторант в докторска програма „Предучилищна и начална училищна педагогика“

Персонален изследователски номер:

Образователна институция/Институт: Бургаски свободен университет

Контакти: dobi@bfu.bg